

УДК 347.155-053.2

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.8>**К. Глиняна,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ З УРАХУВАННЯМ ОБСЯГУ ЇЇ ДІЄЗДАТНОСТІ

Постановка проблеми. Смісловий зміст понять «захист прав дитини» та «правовий захист законних інтересів дитини» багато в чому залежить від того наскільки диференційовано ми підходимо до цих понять в залежності від віку дитини.

Однак для тематики даного дослідження, а саме розуміння того, коли, за яких обставин дитина передається в реальний захист, на наш погляд, необхідно спиратися на схему розвитку пізнавальних процесів дитини як вікове прогресивне ускладнення інтелекту; основні когнітивні процеси — увага, почуття, логічне мислення, увага, які є первинними факторами для виникнення у дитини потреб і інтересів, не завжди беруться до уваги.

Однак, саме в такі моменти дитина потребує надання йому правового захисту, в цей час, багато що залежить від професіоналізму осіб, безпосередньо залучених в наданні такої допомоги, а це, перш за все, представники органів опіки і піклування, служби у справах дітей міських ради, відділів ювенальної превенції.

У реальному житті висновки про стан дитини дуже часто ґрунтуються на даних, які відображаються при застосуванні поведінки до так званого «когнітивного дисонансу», інакше кажучи, «виникнення у неї стану психологічного дискомфорту, при цьому не враховується той факт, що в будь-якому віці, крім медичної допомоги, йому дійсно необхідний правовий захист».

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково - теоретичною основою дослідження стали праці українських вчених, які досліджували різні аспекти захисту прав та інтересів дитини у сімейному праві такі науковці, як: В. І. Борисова, Л. Є. Гузь, О. О. Дерій, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, Л. А. Кондрат'єва, М. В. Менджул, В. П. Мироненко, О. І. Пергамент, З. В. Ромовська, Л. В. Сапейко, О. І. Сафончик, Л. М. Токарчук, В. І. Труба, В. А. Кройтор, Є. Д. Ханович, Є. О. Харитонов, Г. В. Чурпіта, О. А. Явор та ін.

Мета статті є визначення проблем та аналіз основних понять та категорій захисту прав та інтересів дитини з огляду виникнення проблем та складнощів при захисті в залежності від різного вікового періоду дитини.

Виклад основного матеріалу.

Користуючись своїми повноваженнями, встановленими в Українському законодавстві, а саме Цивільним кодексом України (гл. 6 ст. 55-79), Постановою Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. No 866 (з поправками та доповненнями на 19.02.2020 р., пункт 8), та доповненнями згідно з Постановою Кабінету Міністрів України No 1024 від 05.10.2011 р. «якщо виникла безпосередня загроза життю або здоров'ю дитини, орган опіки та піклування, якому стало відомо про це, приймає рішення про негайне відібрання

дитини у батьків або осіб, які їх замінюють».

На наш погляд, саме в Постанові Кабінету України, діяльність органів опіки та піклування, пов'язаних із захистом прав дитини, знайшла найбільш прийнятні в реальному житті форми правового захисту дитини, аж до позбавлення батьківських прав, безумовно, тільки за рішенням суду.

При цьому потрібно підкреслити, що юридичний супровід триває органами опіки та піклування і тоді, коли у дитини вже з'являється опікун.

Як видно, з наведених нами законодавчих актів, мова йде саме про «правовий захист законних інтересів дитини», а не про їх «охорону», і в цьому, звичайно, є певна необхідність, для того, щоб більш чітко розуміти про які саме дії, і про які органи йдеться для здійснення даних заходів.

Єдине, на чому хотілося б зупинитися більш докладно, так це те, що не дивлячись на існуванні сьогодні в Україні обов'язкового проходження для опікунів спеціальних курсів, на яких розглядаються різні аспекти надання дитині психологічної та педагогічної допомоги, ми сьогодні є свідками того, що досить часто опікуни не цілком серйозно ставляться до своїх обов'язків, а сприймають опікунство як спосіб заробітку.

Вважаємо за необхідне в таких випадках використовувати поняття «охорона прав і законних інтересів дитини», оскільки тут вже йдеться про застосування «необхідних заходів, які застосовуються до порушення прав дитини», та реальна ситуація диктує необхідність в певному співвідношенні понять «захист» і «охорона», і як варіант, використовувати смислове знання поняття «охорона прав», яке дане О.П. Сергеевим і наведене І. Ромашенко в статті, присвяченій даній темі [1, с. 57].

Ототожнюючи дані поняття важливо зрозуміти, що в даному випадку про охорону прав дитини, а можна говорити лише у вузькому сенсі, але

ж саме таке розуміння «охорони» і необхідно при визначенні заходів впливу на протиправні дії осіб, зобов'язаних суворо дотримуватися всі визначені законом способи захисту прав дитини, а в разі їх визначення як протиправних, можуть бути регламентовані відповідними статтями цивільного і кримінального кодексів України.

Оскільки ми вже торкнулися питання про охорону прав і законних інтересів дитини, потрібно уточнення її поняттєвих семантичних меж, з одного боку, що не порушують дефініції, з іншого, дають можливість використання у зв'язку з тим, що мова йде не просто про «охорону прав особистості», а саме дитини.

Для цього, перш за все, потрібно зупинитися на тлумаченні слова «специфіка», але при цьому ми маємо на увазі не розгляд специфіки терміну «охорона», оскільки як юридичний термін він уже давно вкоренився в правовій літературі, а саме те, що розуміється під словом «специфіка», а це «відмінні особливості предмета, явища; те, що характерне для певного предмета, явища» [2].

Треба взяти до уваги те, що при дослідженні використання того чи іншого поняття, має бути визначено з позиції врахування всіх специфічних особливостей прав дитини, яка має правоздатність з моменту народження, і хоча надалі її правоздатність і дієздатність знаходяться в теорії права в різних вимірах і не є тотожними, ніхто не може бути обмежений у дієздатності інакше як за рішенням суду і відповідно до закону.

Відсутність у дітей власної дієздатності заміщується дієздатністю інших, спеціально визначених осіб - батьків, опікунів або піклувальників» [3, с. 587].

В даному випадку, це лише один із прикладів того, що об'єктивно виникає реальна необхідність говорити саме про правовий захист прав дитини, а також цілком доречно вико-

яких виникають індивідуальні особливості психіки людини.

Що ж стосується дитини, то тут особливу роль відіграє правильний напрямок дослідження не тільки умов при яких відбувається процес її соціалізації (більш докладно ми зупинялися вже на цій проблемі, розглядаючи основні етапи соціалізації), а й адекватне розуміння того, що особливо в ранньому віці саме мовна свідомість (тобто можливість проговорити свою проблему, усвідомлюючи її смислове значення), формує у дитини основи психологічного світогляду.

У різні вікові періоди у дитини (як і взагалі в житті будь-якої людини) виникають кризові явища, пов'язані з такими факторами як тип виховання, склад і гармонійність сім'ї, міжособистісні відносини, особливо в середовищі однолітків та ряду інших.

На сьогодні в плані вдосконалення визначення конкретних меж вікових кризових змін, розроблені методи вікової психології - способи пізнання, що використовуються у дослідженні із вікової психології.

Виділяють такі основні їх групи: 1) організаційні – за допомогою яких відбувається підготовка і проведення дослідження; 2) методи отримання даних за допомогою яких дослідник отримує емпіричні дані, що підтверджують (спростовують) висунуту раніше гіпотезу, або дозволяють сформулювати нову концептуальну модель; 3) методи обробки даних (статистичні), які залучаються з метою збільшення міри обґрунтованості висновків проведеного дослідження шляхом використання логіки імовірнісних моделей.

За допомогою цих методів вже дається характеристика кризових вікових явищ, як правило, виділяють таких вікові періоди: «криза трьох років – це криза соціальних відносин, яка зумовлена становленням само-свідомості дитини й проявляється в негативізмі, впертості, непокірності, свавіллі, протесті, деспотизмі; криза

семи років, пов'язана з приходом дитини до школи та формуванням нової провідної діяльності навчальної. Це потребує переоцінки цінностей, нового ставлення до оточення та формування довірливої поведінки. Як наслідок виникають труднощі у вихованні: дитина втрачає єдність внутрішнього та зовнішнього, замикається у собі й стає некерованою; криза підліткова – припадає на вік 11-12 років; пов'язана з процесом статевого дозрівання; при цьому нові фізичні можливості суб'єкта починають суперечити її старому статусу як дитини; криза дорослішання та юнацька – змістом якої є перехід від дитинства до дорослого віку (від 12-14 і далі до 20 років) – ця криза пов'язана з процесом входження індивіда у самостійне життя. Амбітність та величність планів, притаманних юнацькому віку, входять в конфлікт з обмеженістю можливостей, що характеризує початок професійної кар'єри» [5, с. 139, 143-144].

На нашу думку, тільки на основі детального аналізу характеристики розвитку психології дітей різних вікових груп можна оцінити роль і значення захисту прав дитини, а також вірно визначити оптимальний об'єм і зміст.

Водночас потрібно брати до уваги той факт, що час диктує нам свої умови, а отже визначення обсягу і змісту захисту прав дитини, форми та способи їх здійснення багато в чому залежать від рівня розвитку суспільства і його можливостей, інакше всі благі наміри можуть залишитися тільки в теорії ніколи не зможуть бути реалізовані на практиці.

Особливо потребує такого захисту дитина раннього віку, у неї добре розвинене образне мислення, але вона ще не в змозі висловити суть своїх потреб і визначити ступінь необхідності їх захисту мовою зрозумілою дорослій людині.

Адже не для кого не є секретом (і це дуже добре відомо всім, хто

в силу своїх професійних функцій, а це фахівці служби у справах дітей, органів опіки та піклування, керівники та вихователі дитячих будинків, притулків, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей), що звертаючись до дитячого психолога за певними коментарями з приводу психоемоційного стану дитини, вони дуже часто стикаються не просто з непрофесіоналізмом, а абсолютно некоректними висновками, на підставі яких дуже часто робиться висновок що дитина неадекватний і повинен бути зарахований до групи дітей, які потребують знаходженні в спеціалізованій установі.

На нашу думку, це пов'язано з тим, що дитина у віці 6-10 років, вже володіючи певними уявленнями про справедливість або несправедливість відносин до неї з боку дорослих, намагається підлаштуватися під певні стандарти поведінки, при дотриманні яких вона може розраховувати на те, що її потреба в чому-небудь буде задоволена.

У новій для себе ситуації, дитина використовуючи, як йому здається свої можливості, не в змозі передбачити результату своїх дій. І якщо першою реакцією з боку дорослого буде просто нерозумінням, і спроба побачити в поведінці дитини потенційно-критичні симптоми, то це багато в чому полегшує подальшу можливість знайти більш прийнятні шляхи контакту з дитиною, але якщо першою реакцією з боку дорослого буде спроба «покарати за погану поведінку», то у дитини починається деформація процесу зв'язку з навколишньою реальністю, і безумовно, у неї виникає усвідомлення того, що вона не просто винна, але і чекати допомоги їй просто нізвідки.

Розв'язання даної проблеми можна розглядати тільки під одним кутом зору - дотримання прав дитини на основі правильно понятих її інтересів.

Одним з характерних способів поведінки дитини, при ситуації, що

склалася не є дії, а навпаки вербальне утримування ситуації дії, інакше кажучи, вона просто намагається «проговорити» ситуацію, не роблячи ніяких дій в реальності.

У такі моменти необхідно розуміння того, що дії дитини не є відходом від обов'язкового виконання або чого-небудь, а лише своєрідною спробою «проби своїх можливостей» розв'язати питання самостійно.

Сьогодні дуже часто виникають ситуації (як заведено говорити ЗМІ «резонанси») при яких органи опіки та піклування спираючись на закони України про захист прав малолітніх і неповнолітніх дітей відбирають їх з сімей, мотивуючи це тим, що батьки порушують її права, без урахування конкретних причин, виникнення в сім'ї конфліктної ситуації.

Однак не можна плутати ігнорування батьками інтересів дітей, з необхідністю застосування ними заходів педагогічного впливу в процесі виховання дитини, оскільки батьки це живі люди, прив'язані до дітей, і перешкоджання прояву цієї прихильності заподіює незаслужені моральні страждання як батькам так і дитині. А якщо до цього ще додати те, що звернення органів опіки та піклування до оцінки психологічного стану дитини, і якщо така оцінка вкрай негативна як для батьків так і для дитини, то, звичайно, вона може або тимчасово або назавжди (в разі думки батьків батьківських прав) залишитися без сім'ї.

На наш погляд, саме такі моменти в житті дитини, коли вона вперше стикається з розумінням своїх прав (і в реальному житті це відбувається саме таїмо чином) є - життєвизначальними.

Дуже важливо не пропустити такий момент, оскільки в кінцевому результаті це призводить до того, що у дитини на довгі роки, а іноді на все життя формуються комплекс неповноцінності.

Дитина, яку забрали з сім'ї у віці до 10 років не завжди здатний пояс-

нити, що головним для неї є саме можливість тісного контакту з батьками, і в цьому плані непрофесіоналізм, а іноді просто небажання працівників органів опіки та піклування, зрозуміти що ж саме відбувається з дитиною, є порушенням всіх допустимих законом меж втручання в особистий простір, і природно, при таких обставинах вона потребує певного правового захисту.

Говорячи про права дитини не можна забувати, що законодавством України визначається і права батьків, так, наприклад, (частина 3 ст. 151) Сімейного кодексу України передбачає для батьків право обирати форми та методи виховання, які не суперечать закону та моральним засадам суспільства, а в частині 6, в ст. 19 СКУ сказано, що суд має право не погодитися з висновками органів опіки та піклування, якщо воно недостатньо обґрунтовані та суперечать інтересам дитини, тим більше, мають рекомендаційний характер.

Проблема прав дитини у віці до 10-12 років дуже важлива ще й тому, що в цей період у дитини можуть виникнути певні зміни в розвитку особистості, в науковій літературі вони визначаються як «загальні закономірності аномального розвитку» і характеризуються такими особливостями як знижений фон настрою, астенистическіє риси (знижена самооцінка, невротизація), виникнення страху, порушення мовного спілкування, труднощі при прийомі перероблення одержуваної інформації тощо.

Складнощі захисту прав та інтересів дитини в цьому віковий період полягає насамперед у тому, що тільки відповідно до рекомендацій психолога можна і потрібно скорегувати не тільки можливі наслідки, але і місце проживання, так як, наприклад напрямки її в центр соціально-психологічної адаптації може різко погіршити стан. Але водночас захист його прав та інтересів може зажадати перебування дітей в таких центрах, оскільки при

порушеннях психологічного розвитку у дитини порушені засоби комунікації, але вона упевнена в тому, що їй може бути добре тільки з близькими людьми, але і тут не знає як себе вести, виникає образливість, плаксивість, а якщо такі риси характеру виявляються поза сім'єю, то оточуючими, особливо ровесниками, вони сприймаються як агресивні.

У таких випадках захист його інтересів, заснована на необхідності відновлення його психологічного здоров'я повинна складатися в наданні йому професійної психологічної допомоги.

В умовах коли розвиток особистості відбувається нормально, відповідно до його віком, то кожен рік його дорослішання приносить в цей процес щось нове, тому ми не випадково акцентували увагу на досвіді Фінляндії, де права дітей повіково визначаються з 6 років, і тільки з 12 років вони дещо розширюються, наприклад, дитину не можуть усиновити без її згоди, або ж якщо в сім'ї виникають проблеми, вона може зажадати послуги заміщення, що означає, що не буде проживати з батьками та ряд інших.

На нашу думку, навіть 12 років, а з точки зору розвитку особистості дитини, тим більш як 10 років, не можуть бути віком в якому в законодавчому порядку можливо розширювати її права, але що реально необхідно, так це знаходження нових форм і способів для захисту його прав і інтересів, а втім це не виключає того, що при особливій необхідності потрібно передбачити в законодавстві можливості розширення прав навіть з більш раннього віку, але в цьому випадку законодавство повинно визначити що можна вважати «особливою необхідністю».

У більшості зарубіжних країн вік повноліття прив'язаний до моменту виникнення повної дієздатності, так наприклад в США, в різних штатах від 18 до 21 року, в Англії до 18 років

дитина вважається неповнолітньою і її дієздатність обмежена, у Франції обмежена дієздатність існує з 7 до 18 років, але за згодою батьків або опікунів вона може здійснювати ряд угод і з 16 років, у Швейцарії - повноліття і повна дієздатність починається з 20 років.

У зв'язку з тим, що вік дитини та обсяг цивільно-правової дієздатності є визначальними для законодавця, то абсолютно зрозуміло чому в Цивільному кодексі України передбачено різний обсяг і зміст дієздатності дитини так ст. 31-34 розрізняють: часткову цивільну дієздатність фізичної особи не досягли 14 років (а 14 років на сьогодні вважається рубіжним віком), неповну цивільну дієздатність у віці від 14 до 18 років і повної цивільної дієздатності з 18 років (повноліття).

Питання дієздатності дітей розглядаються і в Сімейному кодексі України «Про охорону дитинства» з доповненнями від 17.06.2015 р ЦКУ (ч.3 ст. 35) зазначає, що при наявності письмової згоди батьків вона може бути зареєстрована як приватний підприємець, а це питання є дуже актуальним для тих, хто включається в розробку ряду програм по державним грантам.

Разом з тим, реалізація всіх прав дитини цілком залежить від її розумового і фізичного розвитку, у зв'язку з цим і виникає нагальна потреба в захисті прав, крім того, саме в цьому плані можна говорити про специфіку застосування правової охорони, особливо для такого вікового періоду, як 14-18 років, коли розширюється обсяг її дієздатності.

У вітчизняній правовій літературі [6] питання про співвідношення понять «захист прав» і «охорона прав» розглядається «на підставі перехресного аналізу», що з методологічної точки зору є правильним, однак специфіка застосування цих понять стосовно дитини вимагає дещо іншого методологічного підходу, який і був запропонований нами в рамках міждисциплінарного підходу.

Трансформація низки традиційних понять на основі нового стилю наукового мислення, що сьогодні розвивається, заснованого на науковому раціоналізмі і психологічних чинників, особливо яскраво проявляється в удосконаленні низки правових понять, а саме, поняття - «права дитини».

Висновки. Таким чином, на прикладі різного підходу до питання про співвідношення віку з необхідністю тієї чи іншої форми захисту прав дитини та розуміння неабстрактного, а цілком конкретного причин такого підходу, охорона і захист суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу поняття нетотожні, і оскільки охороняються вони постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються, отже, визнати що захист був однією з форм охорони, не збігаються з цим поняттям, як вже було зазначено вище, не за обсягом, не за змістом, особливо в питанні про захист прав дитини.

Незалежно від віку дитини питання про необхідність її правового захисту буде залежати від ступеня того, наскільки правильно зрозумілі інтереси, які, з одного боку могли б запобігати діям дітей, якими вони можуть завдати шкоди не тільки собі, а й оточуючим, але з іншого боку, не втручатися в їх дії та уникати надмірної опіки, якщо в цьому нема потреби.

Таким чином, необхідність використання поняття або юридичного терміну «правовий захист дітей», як показує практика, потрібно підходити на підставі використання всіляких знань про розвиток дитячої психіки і її специфіки в різні вікові періоди як системи синергетичного порядку як важливого методологічного підходу до досліджуваної нами теми.

Дитина живе сьогодні в абсолютно новому соціально-природному середовищі, і зміни відбуваються в її свідомості і усвідомленні себе як особистості, повинні стати предметом дослідження не тільки для представників природничих наук, а й обов'язково гуманітарних.

Проблематика правового захисту прав та інтересів дитини та запропоновані вищезазначені підходи до дослідження обсягу і змісту поняття або юридичного терміну «правовий захист дитини» мають дискусійний характер, але є досить коректними з точки зору їх наукового аналізу.

Так, щодо співвідношення понять «захист» і «охорона» прав дитини, то, безумовно не можна заперечувати, того, що воно завжди існувало і буде існувати, наприклад навіть в Законі України «Про охорону дитинства» використовується досить широке як за змістом, так і обсягом поняття «охорона», яке охоплює, в тому чи іншому випадку використання поняття «правовий захист», оскільки більшість проблем може бути вирішено тільки за підтримки держави, тому що це основний обов'язок, оскільки мова йде про майбутнє країни, і без такої підтримки неможлива реалізація захисту, а також це дуже важливо для батьків або опікунів.

У зв'язку з тим, було визнано, що можливо здійснення дитиною своїх прав, передбачених в законодавстві України, пов'язані з визначенням її дієздатності, та в рамках нашого дослідження ми зупинились більш детально на тому, як сама дитина, і з якого віку може правильно оцінювати смислове значення даних їй за законом прав.

Неможливо прогнозувати подальший процес розвитку суспільства, без аналізу виникнення нового підходу до розуміння ціннісної сутності самого поняття «права дитини», з урахуванням того, що ряд внутрішніх трансформацій дитини, пов'язаних з різними етапами життя, не можуть змінитися також швидко як і інформаційно-психологічне середовище її існування, і це необхідно враховувати при вдосконаленні норм цивільного та сімейного

права України, а також впливу цих факторів на зміну національного законодавства України, що визначає основні права, а також форми та способи захисту й охорони прав дитини.

Ключові слова: цивільне право, сімейне право, захист прав дитини, охорона прав, дієздатність, вікові цени, правове регулювання, правочин.

Glinyana K. Problematic issues of protection of the child's rights, taking into account the scope of his legal capacity

The problems of legal protection of the rights and interests of the child and the above-mentioned proposed approaches to the study of the scope and content of the concept or legal term "legal protection of the child" are debatable, but they are quite correct from the point of view of their scientific analysis.

So, regarding the relationship between the concepts of "protection" and "protection" of the rights of the child, it certainly cannot be denied that it has always existed and will exist, for example, even in the Law of Ukraine "On the Protection of Childhood" it is used quite widely both in terms of content and the scope of the concept of "protection", which covers, in one case or another, the use of the concept of "legal protection", since most problems can be solved only with the support of the state, because this is the main duty, since it is about the future of the country, and without such support is impossible to implement protection, and it is also very important for parents or guardians.

In connection with that, it was recognized that it is possible for a child to exercise his rights, provided for in the legislation of Ukraine, related to the determination of his legal capacity, and within the framework of our research, we focused in more detail on how the child himself, and from what age can correctly assess the

meaning of the rights given to her under the law.

It is impossible to predict the further process of the development of society without analyzing the emergence of a new approach to understanding the value essence of the very concept of "child's rights", taking into account the fact that a number of internal transformations of a child associated with various stages of life cannot change as quickly as information- the psychological environment of its existence, and this must be taken into account when improving the norms of civil and family law of Ukraine, as well as the influence of these factors on changes in the national legislation of Ukraine, which defines basic rights, as well as forms and methods of protection and protection of children's rights.

Key words: Civil law, family law, protection of children's rights, protection of rights, legal capacity, age restrictions, legal regulation, deed.

Література

1. Ромащенко І. Співвідношення термінів «охорона» та «захист»: теоретичний та практичний цивільно-правовий аспекти // *Юридична Україна*. - № 8. - 2013. - С. 57 – 61.
2. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник*. - т.9, 1978. - 500 с.
3. Скакун О.Ф. *Теорія держави і права*. Харків. 2002 р. 704 с.
4. Видра О.Г. *Вікова педагогічна психологія*. Навч. Посібник. - К.: Центр учбової літератури. - 2011 (112 с.)
4. Карпенко Є. *Вікова та педагогічна психологія: Актуальні студії сучасних українських вчених: навч. Посібник* - Дрогобич: Посвіт. - 2014. (152 с.)
5. Ю.В. Білоусов. *Захист цивільних прав та охоронюваних законом інтересів* // *Цивільне право країни* / Навч. посіб. / Ю.В. Білоусов, В.А. Ватрас, С.Д. Гринько та ін. / за ред. Стефанчука - К.: Істина 2013. - 808 с.Т.М. Підлубна. *Право на захист цивільних прав та інтересів: моногр.* / Т.М. Підлубна. - Чернівці. - Чернівецький нац. уні-т. 2010 (192 с.) та ін.

